

تأثیر سرمایه اجتماعی بر فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در شهرستان خواف

علی اکبر عنابستانی* - دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد

دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۱۱/۲۸ پذیرش نهایی: ۱۳۹۲/۱۲/۱۲

چکیده

فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در سه دهه اخیر، سیمای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی را دگرگون ساخته است و انتظار می‌رود با افزایش سطح سرمایه اجتماعی در این نواحی بر مشارکت‌پذیری روستاییان در این طرح‌ها افزوده گردد. در مقاله حاضر میزان تأثیرپذیری فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی از سرمایه اجتماعی روستاییان بررسی شد. روش تحقیق در این مطالعه، از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و همبستگی است که بخش عمده‌ای از داده‌های آن بر اساس مطالعات میدانی و با روش نمونه‌گیری (کوکران) از سطح ۲۳۳ خانوار نمونه منطقه جمع‌آوری شده است. یافته‌های مطالعه بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از آزمون‌های همبستگی تیپ پی‌رسون نشان می‌دهند که ارتباطی معنادار و نسبتاً قوی با ضریب $0/379$ بین سرمایه اجتماعی روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی وجود دارد. سرمایه اجتماعی روستاییان حدود $18/9$ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کند و بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی، متغیر اعتماد اجتماعی به‌میزان $27/6$ درصد بر روند اجرای طرح هادی تأثیرگذار بوده است. در توزیع فضایی رابطه بین سرمایه اجتماعی و روند اجرای طرح‌های هادی در چهار روستا، همبستگی مستقیم و نسبتاً کاملی وجود دارد. با توجه به یافته‌ها، راهکارهایی شامل تقویت سرمایه اجتماعی روستاییان با افزایش میزان اعتماد اجتماعی آنان، برگزاری کارگاه‌های آموزشی در زمینه آشنایی با فرایند تهیه، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی، بهره‌گیری از نهادهای محلی برای تسهیل و افزایش مشارکت عمومی روستاییان پیشنهاد شده است.

کلیدواژه‌ها: آگاهی اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، شبکه اجتماعی، طرح هادی، مشارکت روستاییان.

مقدمه

پس از چندین دهه برنامه‌ریزی و به‌کارگیری راهبردهای مختلف در کشورهای جهان سوم برای رسیدن به توسعه مطلوب، به‌دلیل بی‌توجهی به نقش و اهمیت عامل انسانی در اکثر برنامه‌ها، این کشورها به هدف‌های تعیین‌شده در برنامه‌هایشان دست نیافتند. بنابراین به این نتیجه رسیدند که مردم باید در بطن برنامه‌ها و فعالیت‌ها حضوری فعال داشته باشند و اساس برنامه مبتنی بر نظر و خواسته‌های مردم محلی قرار گیرد (شمشاد و ملک‌محمدی، ۱۳۸۶، ۱۱۲). نتایج سال‌ها تجربه نظام تمرکزگرا بدون توجه به مشارکت مردمی در ایران، بیانگر هدررفت سرمایه‌های ملی اعم از مادی و معنوی، همچنین هدررفت امکانات دولتی و درنهایت نارضایتی روستاییان از دولت و فعالیت‌های عمرانی، ناقص ماندن برخی طرح‌های عمرانی، عدم موفقیت و مداومت در اجرای برخی از این طرح‌ها و عدم احساس مسئولیت افراد مرتبط با این حوزه بود (قاسمی، ۱۳۸۴، ۸۰).

عرصه روستایی در ایران به‌عنوان واقعیتهای مکانی-فضایی، برابندی از تعامل مؤلفه‌های متفاوت اکولوژیکی، اجتماعی- فرهنگی، سیاسی و کالبدی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳، ۴۷). طرح هادی یا همان طرح جامع توسعه روستایی، راهنمای مصوبی برای هدایت عملیات سازندگی و آبادانی در روستاها، با آگاهی از وضعیت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی آنهاست (شهبازی، ۱۳۸۹، ۲۲۵). مشارکت بدون شک عامل اساسی در ایجاد فعالیت‌های پایدار اقتصادی است، اما پیش از آن باید شناختی از ویژگی‌های سطح ملی و محلی وجود داشته باشد (Ranjan, 2008, 17). گولین^۱ معتقد است که توسعه در ابتدا به سازمان‌های مشارکتی و ساختارهای نهادی‌ای مربوط می‌شود که ظرفیت و توانایی مردم را در کنترل زندگی و اداره مشکلات جامعه افزایش می‌دهند (Kenney, 2005, 5). یکی از مهم‌ترین عناصر تحقق مشارکت

1. Gullin

واقعی در جوامع پیچیده امروزی، سطح سرمایه اجتماعی در جامعه است که زیربنای مشارکت مفید اعضای جامعه برای دستیابی به نتایج سودمند نزد فرد و اجتماع به‌شمار می‌آید و با شاخص‌هایی مانند هنجارها، قواعد، تعهدات و اعتماد متقابل سنجیده می‌شود (پاتنام، ۱۳۸۰، ۱۳۳). امروزه موضوع سرمایه اجتماعی از اصول اساسی دستیابی به توسعه پایدار به‌شمار می‌آید و حکومت‌ها و دولتمردانی موفق قلمداد می‌شوند که بتوانند با اتخاذ سیاست‌های لازم و ارائه راهکارهای مناسب برای جامعه، به تولید و توسعه سرمایه اجتماعی بیشتری نائل شوند (مبشری، ۱۳۸۷، ۱۶).

در زمینه بررسی مشارکت مردم در فرایند توسعه روستایی و عوامل مؤثر بر آن در سطح روستاهای کشور ما تحقیقات متعددی صورت پذیرفته ولی کمتر به مقوله سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با فرایند اجرای طرح‌های در سطح سکونتگاه‌های روستایی اشاره شده است. در ادامه نتایج برخی از این تحقیقات ارائه شده است.

در ایران تحقیقاتی در خصوص عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند توسعه روستایی و طرح‌های توسعه انجام شده است. محمودیان (۱۳۷۱)، عفتی (۱۳۷۱)، کوثری (۱۳۷۴) و حسن‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰) متغیرهای انگیزش، آگاهی اجتماعی، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، انسجام اجتماعی، اعتماد به مجربان طرح‌ها، موقعیت اجتماعی-اقتصادی روستا، اختلافات محلی، و وابستگی به دولت را بر مشارکت روستاییان در طرح‌ها مؤثر می‌دانند. لقای و همکاران (۱۳۸۶) مشارکت را شامل دخالت‌دادن مردم در فرایند تصمیم‌گیری و اجرای طرح‌های توسعه روستایی و سهم‌کردن آنها در منافع و مداخله آنها در ارزیابی این طرح‌ها تعریف می‌کنند. ماجدی و همکاران (۱۳۸۶) نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی به‌شکل شبکه حمایت و روابط متقابل، اعتماد و عضویت گروهی، بر رضایت از کیفیت زندگی مؤثر است. پژوهشگران خارجی

از جمله لندری^۱ و همکاران (۲۰۰۰)، نیوتون و نورریس^۲ (۲۰۰۰) و روبن و لرمین^۳ (۲۰۰۵) معتقدند که بین مشارکت و سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد و توسعه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در جوامع روستایی، موجب ارتقای مشارکت آنان در طرح‌های توسعه روستایی خواهد شد. نوملا^۴ و همکاران (۲۰۰۸) بعد از طبقه‌بندی جامعه به چهار گروه نشان دادند که گروهی که سرمایه اجتماعی بالاتری دارد، از سطح سلامت بالاتری برخوردار است. دانیال لرنر^۵ در مطالعات خود در شش کشور خاورمیانه (مصر، لبنان، سوریه، اردن، ترکیه و ایران) به ارتباط مشارکت با متغیرهای اجتماعی، یعنی محل سکونت شهر یا روستا، میزان تحصیلات، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، سن، مذهب، و استفاده از رسانه‌ها پی برده و بدین نتیجه رسیده است که جامعه مشارکتی، پس از طی مراحل متواتر و منظم شهرنشینی، گسترش سواد، دسترسی به رسانه‌های جمعی و با مشارکت سیاسی-اجتماعی، نمود عینی پیدا می‌کند (قاسمی، ۱۳۸۴، ۸۲).

از زمان اجرای طرح‌های هادی در مناطق روستایی کشور بیش از دو دهه می‌گذرد و به نظر می‌رسد که در خصوص ارزیابی تأثیر اجرای این طرح‌ها بررسی‌های متعددی صورت گرفته است. از جمله وثوقی (۱۳۶۷)، رهنما (۱۳۷۵) و شارع‌پور (۱۳۷۲) معتقدند که شناختن نیازهای روستاییان در طرح هادی، طولانی‌شدن مدت اجرا، محدودشدن مشارکت مردم به کمک مالی، و ناهماهنگی بین دست‌اندرکاران طرح در هنگام اجرای طرح‌های هادی در سکونتگاه‌های روستایی، پیامدهایی مانند رضایت نسبی پایین روستاییان از اجرای طرح، عدم موفقیت در کنترل مهاجرت‌ها به خاطر ناتمام ماندن طرح و نظایر اینها را در به‌دنبال داشته است. غیور مداح (۱۳۸۵)، موسوی قهدریجانی (۱۳۸۳) و عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴) نشان دادند که نقش

1. Landry
2. Newton & Norris
3. Ruben & Lerman
4. Nummela
5. Daniel Lerner

طرح هادی در عرصه امکانات و عدم موفقیت در کنترل مهاجرت بسیار کم‌رنگ است و مشارکت روستاییان در ابعاد گوناگون اجرای طرح بهسازی ضعیف و در ابعاد تصمیم‌گیری و مشارکت مالی ضعیف‌تر بوده است. مطالعات مظفر و همکاران (۱۳۸۷) و مطیعی‌لنگرودی و یاری (۱۳۸۹) بیانگر این است که طرح‌های هادی در عمل به سمت نوعی یکسان‌سازی فضایی، بدون توجه به تنوعات بارز طبیعی موجود در گستره سرزمین حرکت می‌کنند.

مروری گذرا بر پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام‌شده در زمینه سرمایه اجتماعی روستاییان و تأثیر آن بر طرح‌های توسعه روستایی نشان می‌دهد که بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی، تأثیر اعتماد و انسجام اجتماعی بر مشارکت بیش از بقیه بوده است. تحقیقات انجام‌شده صرفاً متغیرهای مرتبط با مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی - مانند آبخیزداری، ترسیب کربن، و فعالیت‌های کشاورزی- را بررسی کردند. پژوهش حاضر با نگاهی به تحقیقات پیشین درصدد است تا اثرگذاری شاخص‌های سرمایه اجتماعی روستاییان (از قبیل آگاهی، اعتماد، انسجام و شبکه) را در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی بررسی کند و توزیع فضایی ارتباط بین این دو متغیر را در محدوده مورد مطالعه ارزیابی کند. امید است بتوان از نتایج پژوهش حاضر به‌عنوان پایه‌ای برای بررسی‌های بیشتر، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در حوزه‌های روستایی و به‌ویژه ناحیه مطالعه‌شده - یعنی شهرستان خواف - استفاده کرد. پرسش اصلی در تحقیق حاضر این است که سرمایه اجتماعی روستاییان به چه میزان در فرایند اجرای طرح‌های هادی در روستاها مؤثر بوده است. این فرضیه برای پاسخ‌گویی به پرسش تحقیق طراحی شده است: «سرمایه اجتماعی روستاییان بر فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی به مقدار زیادی اثرگذار بوده است».

مبانی نظری

سرمایه اجتماعی: مفهوم سرمایه اجتماعی را نخستین بار شخصی به‌نام هنیفان در سال ۱۹۲۰ به‌کار برد. پس از آن در اثر کلاسیک جین جیکوب در سال ۱۹۶۱ با عنوان «مرگ و زندگی در

شهرهای بزرگ امریکا» به کار گرفته شد (از کیا و جاجرمی، ۱۳۸۴، ۱۲۷). سرمایه اجتماعی اصطلاحی است که به طور عادی و روزمره استفاده می‌شود، اما برداشتی که از مفهوم آن وجود دارد، برخلاف قدیمی بودن، در سطح نسبتاً پایینی قرار دارد (Bankston et al., 2002, 285-). سرمایه اجتماعی با مفاهیمی از قبیل جامعه مدنی و ارتباطات اجتماعی پیوند یافته است و به سرمایه‌هایی از قبیل اعتماد اجتماعی، هنجارها و شبکه‌هایی که مردم برای حل مشکلات عمومی ترسیم می‌کنند، اطلاق می‌شود (Adam et al., 2003, 155-183). مفهوم جدید سرمایه اجتماعی از سه تألیف پایه‌ای بوردیو، کلمنو و پاتنام پدیده آمده و معطوف به ارتباطات اجتماعی میان مردمی است که به نتایج پربراری دست یافته‌اند (Szreter, 2000, 56-78).

پاتنام سرمایه اجتماعی را به عنوان پدیده‌های زندگی اجتماعی، شبکه‌ها و هنجارها و اعتماد معرفی می‌کند، که نهادها را قادر می‌سازد برای اینکه اهدافشان را بهتر دنبال کنند، با هم فعالیت کنند (Titeca & Vervisch, 2008, 3).

پژوهشگران عمدتاً از سه نوع متفاوت از اعتماد یاد کرده‌اند: نخست اعتماد بستگان و خویشاوندی؛ دوم اعتماد اجتماعی میان افراد که بیانگر اعتماد افراد به یکدیگر و افراد جامعه است؛ و در نهایت اعتماد نهادی که ناظر بر احساس افراد به نهادها یا حرفه‌های مختلف یا حتی بخش‌های گوناگون دولتی است (ابراهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۹، ۵۲). بیورنسکوف^۱ (۲۰۰۶) سرمایه اجتماعی را در سه بعد مطرح می‌کند: اعتماد، هنجارهای اجتماعی، و شبکه‌های فعال (Ahlerup et al., 2008, 3). ناپیت و گوشال^۲ (۱۹۹۸) بر سه بعد از سرمایه اجتماعی تأکید کردند: ساختار، شناخت و ارتباطات (Westerlund & Svahan, 2008, 493). پاتنام از سه بعد برای ارزیابی سرمایه اجتماعی استفاده می‌کند: شدت مشارکت، شدت فعالیت‌های مشارکتی

1. Bjornskov
2. Nahpiet & Ghoshal

ارادی، و سطوح اعتماد و همکاری‌های دو طرف (Bartolini & Bonatti, 2008, 1539). شبکه اجتماعی، پیوند و زنجیره همکاری و نحوه ارتباط بین افراد را بیان می‌کند که بازتاب شدت مشارکت مردم است و با عضویت و صاحب‌مقام‌بودن در نهادهای مشارکتی گوناگون تقویت می‌شود.

درخصوص مفهوم مشارکت^۱ تاکنون تعاریف زیادی ارائه شده است. کلی و برین لنیگر، مشارکت را نوعی عمل جمعی دانسته‌اند و تبیین‌های مربوط به آن را در دو سطح فردی و فرافردی انجام داده‌اند (یزدان‌پناه، ۱۳۸۶، ۱۰۶). رید^۲ مشارکت را فرایندی برمی‌شمارد که از طریق آن افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها نقش فعالی در اتخاذ و اجرای تصمیماتی که بر آنها تأثیر مستقیم می‌گذارد، ایفا می‌کنند (Reed, 2008, 2418). طوسی به نقل از دیویس^۳ (۱۹۸۴) می‌نویسد: «مشارکت عبارت است از درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گوناگون، به گونه‌ای که آنها را برمی‌انگیزاند تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی دیگران را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند» (طوسی، ۱۳۷۲، ۵۶). به‌طور معمول مشارکت در سه سطح تعریف می‌شود: مشارکت در تدوین و طراحی برنامه‌ها، مشارکت در اجرا و پیاده‌سازی برنامه‌ها، و مشارکت در ارزشیابی و بررسی نتایج و پیامدهای حاصل از اجرای کل برنامه یا طرحی مشخص (Stefano, 2010, 1333). بنیادی‌ترین اندیشه زیرساخت مشارکت، پذیرش اصل برابری مردم است و هدف از آن، همفکری، همکاری و تشریک مساعی افراد در جهت بهبود کمیت و کیفیت زندگی در تمامی زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است (عنبری و حسوند، ۱۳۸۹، ۱۳۲).

1. Participation
2. Reed
3. Dawis

طرح هادی روستایی و سرمایه اجتماعی روستاییان

بر اساس آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور مورخ ۱۳۷۸/۱۰/۱۲ هیئت دولت، طرح هادی روستایی عبارت است از طرحی که ضمن سامان‌دهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری، کشاورزی، تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های سامان‌دهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌کند (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹، ۲۴). بین طرح‌های توسعه فیزیکی، طرح‌های هادی روستایی سه ویژگی مشخص دارند:

- تهیه و اجرای این طرح‌ها بیش از ۲۰ سال سابقه دارد (کمتر طرحی در کشور وجود دارد که تهیه و اجرای آن، این مدت ادامه داشته باشد).
- از آنجا که طرح‌های هادی در مقیاس روستا تهیه می‌شوند، گستره مکانی‌شان زیاد است و در تمام نواحی روستایی کشور می‌توان نمونه‌هایی از آنها را یافت.
- طرح‌های هادی محلی‌ترین و موردی‌ترین طرح‌ها هستند که مستقیماً با روستاها و اجتماع روستایی ارتباط دارند (رضوانی، ۱۳۹۰، ۱۶۷).

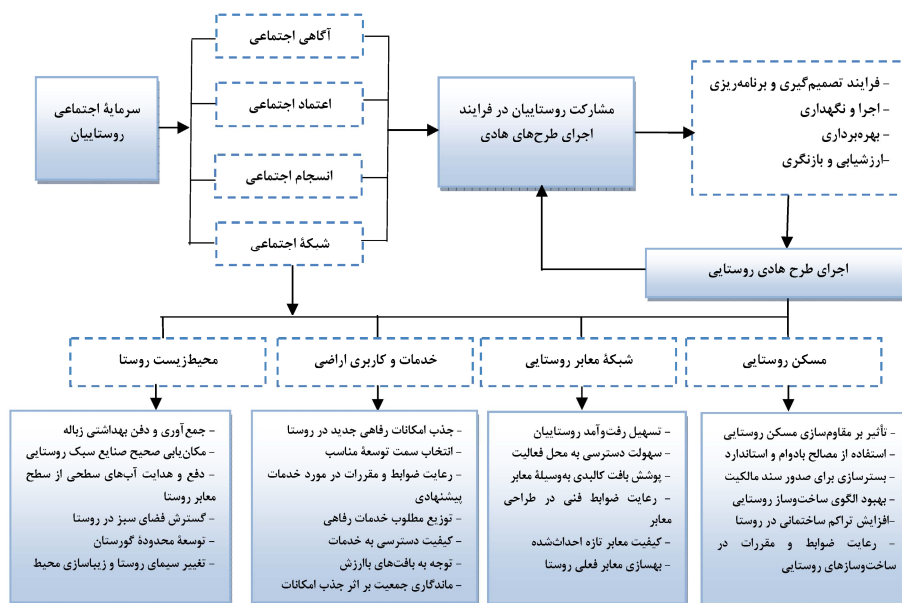
امروزه نقش سرمایه اجتماعی در جوامع بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی است و شبکه‌هایی از روابط جمعی منسجم میان انسان‌ها و سازمان‌ها را به وجود می‌آورد (منظور و یادی‌پور، ۱۳۸۷، ۱۴۰). بار^۱ (۲۰۰۰) معتقد است که شبکه‌ها جریان اطلاعات و شناخت را آسان می‌سازند، هزینه‌های مبادلات اقتصادی را کاهش می‌دهند و به همان مقدار نیز فرایند

1. Barr

تولید را پایدار می‌سازند (Tiepoh & Reimer, 2004, 428). فوکویاما اعتقاد دارد که این سرمایه در فعالیتهای مشارکتی مخصوصاً در جوامع متمدن ریشه دارد (Montgomery, 2000, 227). سرمایه اجتماعی مجموعه نهادها، قوانین، روش‌ها، عادات‌های اجتماعی و سنت‌ها و قواعد رفتاری جامعه است که مناسبات اجتماعی بین مردم آن جامعه را شکل می‌دهد (سوری، ۱۳۸۴، ۴) و با نرخ مشارکت افراد در زندگی جمعی و وجود عامل اعتماد بین آنان بیان می‌شود (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰، ۶). از مهم‌ترین شاخصه‌های سرمایه اجتماعی، میزان مقبولیت، کارایی، رضایت، تسهیل قدرت عمل، جمع‌گرایی و اشتراک مساعی به‌جای فردگرایی، انتظار عمل صادقانه و تشکیل روابط ثانوی در فضای اجتماعی است (شادی‌طلب و کرمانی، ۱۳۸۸، ۳۰۳). مدیریت مشارکتی با فراهم‌آوردن فرصتهایی برای اشتراک مساعی روستاییان در تصمیمات و امور کاربری منابع سبب برقراری مردم‌سالاری می‌شود (Özerol & Newig, 2008, 644). طرح‌های هادی در ایران با تأثیر پذیرفتن از دیدگاه کارکردگرایی و با محوریت دادن به تحولات کالبدی در روستاها سعی در دگرگون‌ساختن کالبد روستاها و دستیابی به توسعه روستایی دارند (مظفر و همکاران، ۱۳۸۷، ۱۲).

برای رسیدن به اهداف طرح‌های هادی روستایی و سایر طرح‌های عمرانی در روستاها، مشارکت روستاییان باید در مراحل و ابعاد زیر صورت پذیرد:

۱. مشارکت در فرایند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی (تشخیص نیازها، اولویت‌بندی نیازها و اتخاذ تصمیم)؛
۲. مشارکت در اجرا و نگهداری؛
۳. مشارکت در بهره‌برداری، حفظ، مراقبت، تعمیر و نگهداری از طرح‌ها و پروژه‌ها؛ و
۴. مشارکت در ارزشیابی و بازنگری آثار طرح‌ها و پروژه‌ها.

شکل ۱. چارچوب مفهومی پژوهش

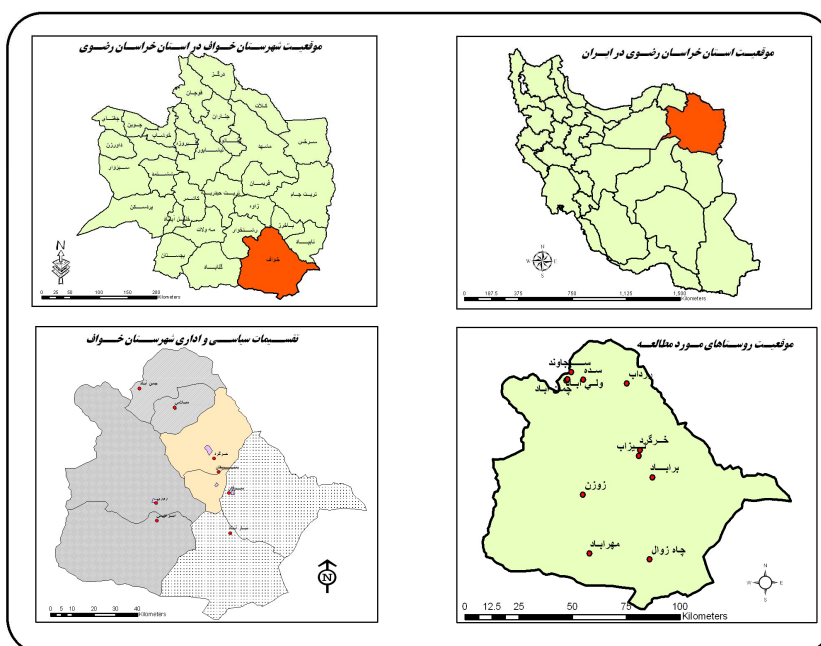
منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

روش‌شناسی پژوهش

قلمرو جغرافیایی پژوهش

موقعیت جغرافیایی بیانگر بسیاری از ویژگی‌های روستا از جمله حجم جمعیت، نوع فعالیت‌ها، امکان دسترسی به منابع و توان‌های بالقوه برای رشد و توسعه است. به‌عنوان مثال، موقعیت دشتی در مقایسه با موقعیت کوهستانی، از ابعاد مختلف تفاوت‌های فراوانی دارد (سعیدی، ۱۳۷۹، ۴۰). منطقه مطالعه شده، یعنی شهرستان خواف در استان خراسان رضوی دارای ۸۶ آبادی دارای سکنه با ۱۵۹۹۹ خانوار و ۶۵۴۹۴ نفر جمعیت است. این شهرستان از سمت شمال به شهرستان‌های باخرز، زاوه و رشتخوار، از شمال شرق به شهرستان تایباد، از سمت جنوب به

شهرستان زیرکوه از خراسان جنوبی و از سمت غرب به شهرستان گناباد محدود می‌شود. مساحت آن ۹۷۹۶/۷ کیلومترمربع، معادل ۸/۴ درصد از کل وسعت استان خراسان رضوی و دارای ۴ بخش، ۸ دهستان و ۵ نقطه شهری است (استانداری خراسان رضوی، ۱۳۹۱).

شکل ۲. موقعیت منطقه مورد مطالعه در ایران

منبع: استانداری خراسان رضوی، ۱۳۹۱

روش تحقیق

این پژوهش از نوع توصیفی-همبستگی است که با بهره‌گیری از روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. یکی از انواع روش‌های تحقیق توصیفی، تحقیق همبستگی

است. در این نوع تحقیق رابطه میان متغیرها براساس هدف تحقیق تحلیل می‌شود (سرمد و همکاران، ۱۳۹۰، ۸۷). شهرستان خواف در سال ۱۳۹۰ دارای ۸۶ روستای دارای سکنه با جمعیت ۶۵۴۹۴ نفر بود، که ۶۳ روستا از میان آنها دارای طرح هادی مصوب هستند و در ۲۱ روستا طرح اجرا شده است. جامعه آماری در این پژوهش شامل روستاهایی است که طرح هادی در آنها اجرا شده و از زمان اجرای آن تقریباً ۱۰ سال گذشته است - که تعدادشان ۱۰ روستا و ۵۵۰۴ خانوار است. برای برآورد حجم نمونه در سطح خانوارهای روستایی از روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان ۹۵ درصد و احتمال خطای ۶/۳ درصد بنابر سهم جمعیت هر روستا استفاده شده است. برای ارزیابی آثار اجتماعی و اقتصادی اجرای طرح هادی در روستاها، از تعداد ۲۳۳ نفر (سرپرست خانوار) از روستاییان به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده پرسشگری انجام شد. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آنها در محیط‌های نرم‌افزاری SPSS و ArcGIS، تحلیل داده‌ها در سطح منطقه مطالعه شده صورت گرفت.

معرفی شاخص‌ها و متغیرها

شناخت بهتر و دقیق‌تر از وضعیت مکان‌های جغرافیایی در زمینه‌های مختلف در سطوح متفاوت، مستلزم دسترسی به اطلاعات کامل و پردازش شده از آن مکان‌هاست. برای دستیابی به این شناخت، از شاخص‌هایی استفاده می‌شود که می‌توانند سطحی از رشد و توسعه مکان‌های جغرافیایی را بر اساس معیارهای انتخاب شده نشان دهند (کلانتری، ۱۳۸۲، ۱۱۲). برای بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی روستاییان در طرح‌های هادی روستایی سه متغیر و هشت شاخص معرفی گردید. مجموع متغیرها به وسیله ۹ شاخص و ۴۶ معرف (گویه) ارزیابی شد. تمامی گویه‌ها بر مبنای طیف لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) تنظیم شدند. برای ارزیابی روایی پرسشنامه‌ها از نظر کارشناسان ذی‌ربط در دانشگاه‌ها و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استفاده شد و پایایی آنها بر مبنای آلفای کرونباخ با اعتبار بین ۰/۴۳ تا ۰/۸ تأیید گردید.

جدول ۱. بررسی قابلیت اعتماد متغیرهای تحقیق

متغیر	نام شاخص	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
سرمایه اجتماعی روستاییان	آگاهی اجتماعی	۴	۰/۷۷۱
	اعتماد اجتماعی	۵	۰/۵۰۹
	انسجام اجتماعی	۲	۰/۴۹۶
	شبکه اجتماعی	۴	۰/۵۷۳
مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح			
فرایند اجرای طرح هادی	مسکن روستایی	۶	۰/۷۲۱
	شبکه‌های روستایی	۶	۰/۷۹۷
	توزیع خدمات و کاربری اراضی	۷	۰/۷۶۸
	محیط‌زیست روستا	۶	۰/۶۳۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

یافته‌های تحقیق

روند تحولات جمعیتی روستاهای مورد مطالعه

میزان رشد جمعیت از شاخص‌های مهم تحلیل جمعیت است و در برنامه‌ریزی‌های توسعه اهمیت بسیاری دارد. تغییرات و رشد جمعیت ناشی از رشد طبیعی جمعیت (زادوولد و مرگ‌ومیر) و مهاجرت است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۷۶، ۴۶). میزان و حجم جمعیت در هر سکونتگاه انسانی از عوامل مؤثر در پایداری روستاها به‌شمار می‌رود. در صورت وجود حجم جمعیت زیاد در روستا، امکان پیدایش فعالیت‌های اقتصادی متنوع، جذب امکانات خدماتی و رفاهی فراهم می‌گردد. از آنجاکه یکی از اهداف طرح هادی، دستیابی به توسعه روستایی است، اجرای این طرح در روستا باید با تثبیت جمعیت در نواحی روستایی همراه باشد. در صورتی که جمعیت ساکن روستا به سطح استاندارد رفاه اجتماعی دست یابد، احتمالاً ماندن در روستا را به خروج از آن و سکونت در شهر، ترجیح می‌دهد. در مطالعه تحولات جمعیتی برای یکسان‌بودن پایه‌های آماری، از آمار مرکز آمار ایران در سه دوره سرشماری سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

علی‌اکبر عنابستانی _____ تأثیر سرمایه اجتماعی بر فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در...

استفاده شد و بر مبنای آن وضعیت تحولات جمعیتی در طول ۱۵ سال اخیر در دو مقطع زمانی قبل و بعد از اجرای طرح‌های هادی در روستاها، بررسی و تحلیل شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که تحولات جمعیتی روستاهای نمونه طی دوره زمانی ۹۰-۱۳۸۵ یکسان نبوده است. با توجه به اینکه سال اجرای طرح هادی برای روستاهای مطالعه شده بعد از ۱۳۸۰ است، نرخ رشد جمعیت در اکثر روستاها - به جز روستاهای خرگرد و تیزآب- پایین است.

جدول ۲. تحولات جمعیتی روستاهای مطالعه شده در سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰

روستا	مطالعات اولیه طرح	سال اجرای طرح	جمعیت سال ۱۳۹۰	نرخ رشد نیم‌دهه ۹۰-۱۳۸۵	نرخ رشد دهه ۸۵-۱۳۷۵
برآباد	۱۳۷۹	۱۳۸۴	۴۰۹۷	۳/۲	۱/۲۷
سده	۱۳۸۱	۱۳۸۳	۳۹۱۶	۲/۵۷	۱/۷۹
زوزن	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۲۵۸۵	۳/۴۴	۰/۴۵
مهرآباد	۱۳۸۱	۱۳۸۴	۲۳۹۹	۳/۴۷	۲/۵۷
چمن‌آباد- ولی‌آباد	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۲۸۶۷	۲/۲۵	۰/۹۷
خرگرد	۱۳۷۵	۱۳۷۹	۱۴۶۳	۰/۷۸	۱/۱۳
چاه زول	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۰۰۳	۲/۴۹	-۲/۲۶
تیزآب	۱۳۸۲	۱۳۸۵	۱۰۴۵	۰/۵۴	-۰/۲۶
سیجاوند	۱۳۸۲	۱۳۸۵	۱۱۸۰	۴/۷۶	۱/۱۷
رزدآب	۱۳۸۲	۱۳۸۶	۱۸۳۲	۳/۰۶	۲/۰۸
جمع	-	-	۲۳۷۷۷	۴/۰	۱/۱۲

منبع: مرکز آمار ایران، ۹۰-۱۳۷۵ و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی خراسان رضوی، ۱۳۹۱

سرمایه اجتماعی روستاییان و شاخص‌های آن

پانام سرمایه اجتماعی را چنین تعریف می‌کند: اجزای اصلی سازمان اجتماعی، مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌هایی که می‌توانند کارایی اجتماعی را با تسهیل کنش‌های هماهنگ، بهبود

دهند (Filizim, 2003, 17). شاخص‌های سرمایه اجتماعی شامل آگاهی، اعتماد، انسجام و شبکه اجتماعی هستند. اعتماد اجتماعی دلالت بر انتظارات و تعهدات اکتسابی و تأییدشده از نظر اجتماعی دارد، که افراد نسبت به یکدیگر و سازمان‌ها و نهادهای مربوط به زندگی اجتماعی‌شان دارند. اعتماد دارای دو بعد است: امنیت شخصی، و انتظار همکاری و سود متقابل (کیانی و همکاران، ۱۳۸۸، ۱۳۲). انسجام اجتماعی به توافق جمعی میان اعضای جامعه اشاره دارد که حاصل پذیرش، درونی کردن نظام ارزشی و هنجاری جامعه و وجود تعلق جمعی و تراکمی ناشی از تعامل‌ها میان افراد جامعه است (کلمن، ۱۳۷۷، ۳۷). سرمایه اجتماعی روستاییان در هر منطقه آثار مثبت و منفی بر میزان مشارکت آنان در فرایند طرح‌های توسعه روستایی و به‌ویژه طرح هادی دارد. برای سنجش تأثیرات سرمایه اجتماعی روستاییان در منطقه مورد مطالعه، از شاخص‌هایی چون میزان اعتماد اجتماعی (در قالب اعتماد رسمی، غیررسمی و تعمیم‌یافته)، میزان انسجام اجتماعی (در قالب تضاد و انسجام زیاد)، میزان آگاهی (در قالب آگاهی از حقوق فردی و اجتماعی، وظایف سازمان‌های دولتی و غیردولتی مرتبط با روستا، مزایای مشارکت در جامعه و وجود فعالیت‌های مذهبی و اجتماعی در روستا) و شبکه (در قالب اندازه شبکه شامل شبکه‌های درون‌گروهی و برون‌گروهی و فراوانی شبکه‌ها) در روستاها استفاده شده است. تمامی گویه‌ها براساس آزمون کای‌اسکوئر تیپ پی‌رسون دارای سطح معناداری کافی برای تحلیل هستند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که میزان آگاهی روستاییان از حقوق فردی (حق تصرف در دارایی خود و مانند آن) و اجتماعی (حق زندگی در محیطی سالم) در روستا در سطح زیاد، و میزان آگاهی افراد از وظایف سازمان‌های دولتی و غیردولتی مربوط به روستا، میزان آگاهی افراد از مزایای مشارکت در جامعه و میزان آگاهی افراد از وجود فعالیت‌های مذهبی و خیریه و اجتماعی در روستا متوسط ارزیابی شده است. ۶۵/۶ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که میزان آگاهی مردم از مسائل اجتماعی پیرامون‌شان در سطح متوسط تا بالا قرار دارد.

جدول ۳. ارزیابی میزان آگاهی روستاییان از موضوعات اجتماعی پیرامون‌شان (درصد)

معرف‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
میزان آگاهی افراد از حقوق فردی (حق تصرف در دارایی خود و مانند آن) و حقوق اجتماعی (حق زندگی در محیطی سالم) در روستا	۰/۹	۱۴	۲۹/۴	۳۷/۳	۱۸/۴	۳/۵۸	۰/۰۰۰
میزان آگاهی افراد از وظایف سازمان‌های دولتی و غیردولتی مربوط به روستا	۹/۶	۲۰/۹	۳۳/۹	۲۷/۴	۸/۳	۳/۰۴	۰/۰۰۰
میزان آگاهی افراد از مزایای مشارکت در جامعه	۹/۱	۱۷/۸	۳۳/۹	۲۸/۳	۱۰/۹	۳/۱۴	۰/۰۰۰
میزان آگاهی افراد از وجود فعالیت‌های مذهبی و خیریه و اجتماعی در روستا	۴/۹	۹/۷	۴۱/۲	۳۱	۱۳/۲	۳/۳۸	۰/۰۰۰
جمع	۶/۱	۱۵/۶	۳۴/۶	۳۱	۱۲/۷	۳/۲۸	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

براساس جدول ۴ میانگین پاسخ روستاییان به گویه‌های مربوط به میزان اعتماد روستاییان به موضوعات اجتماعی، نشان‌دهنده میزان زیاد اعتماد رسمی (اعتماد به رسانه‌های گروهی و سازمان‌های دولتی)، میزان زیاد اعتماد غیررسمی (اعتماد به اقوام، دوستان و آشنایان) و میزان بسیار کم اعتماد تعمیم‌یافته (اعتماد به غریبه‌ها) در میان پاسخگویان است. با توجه به شاخص ۳/۰۳، سطح اعتماد افراد نسبت به میانه نظری ۲/۵ در این تحقیق تبیین می‌گردد و در مجموع ۵۸/۶ درصد افراد معتقدند که میزان انواع اعتماد در جامعه روستایی در سطح متوسط تا زیاد است.

جدول ۴. ارزیابی میزان اعتماد روستاییان به موضوعات اجتماعی پیرامون‌شان (درصد)

معرف‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
میزان واقعی بودن اخبار رسانه ملی در کشور	۸/۳	۱۹/۳	۳۶/۴	۲۷/۲	۸/۸	۳/۰۹	۰/۰۰۰
میزان اعتماد به سازمان‌های دولتی و غیردولتی (شورا، دهیاری و نظایر آن)	۱۱/۳	۲۰/۳	۳۳/۸	۲۳/۸	۱۰/۸	۳/۰۳	۰/۰۰۰
میزان اعتماد به افراد محل و اقوام و همسایگان	۶/۵	۱۱/۷	۳۵/۷	۳۰	۱۶/۱	۳/۳۷	۰/۰۰۰
میزان تمایل برای ضمانت مالی خویشان و دوستان	۴/۴	۷/۹	۳۸/۹	۳۵/۴	۱۳/۵	۲/۴۶	۰/۰۰۰
میزان اعتماد به غریبه‌ها و مردم	۲۹/۹	۳۳/۸	۲۴/۷	۷/۴	۴/۳	۲/۲۳	۰/۰۰۰
جمع	۱۲/۱	۱۸/۶	۳۳/۹	۲۴/۷	۱۰/۷	۳/۰۳	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

یافته‌های تحقیق بر اساس جدول ۵ نشان می‌دهند که روستاییان میزان تضاد درون روستا را در سطح کم تا زیاد ارزیابی کرده‌اند، اما در مقابل میزان انسجام اجتماعی (احترام به ریش سفیدان و یکدلی و هم‌رنگی) در سطح زیاد تا بسیار زیادی مشاهده می‌شود.

جدول ۵. ارزیابی میزان انسجام اجتماعی از دیدگاه روستاییان (درصد)

معرف‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
میزان اختلاف روستاییان با همدیگر	۳	۱۳/۹	۲۴/۸	۴۱/۷	۱۶/۵	۳/۵۵	۰/۰۰۰
میزان احترام به یکدیگر و ریش سفیدان بین مردم	۰/۹	۱۰/۴	۱۷/۷	۳۷/۷	۳۳/۳	۳/۹۲	۰/۰۰۰
جمع	۲	۱۲/۱	۲۱/۳	۳۹/۷	۲۴/۹	۳/۷۳	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

براساس یافته‌های جدول ۶ ارزیابی روستاییان از فراوانی و اندازه شبکه‌های اجتماعی در روستاها، نشان‌دهنده فراوانی متوسط تا زیاد شبکه‌های اجتماعی، اندازه زیاد شبکه‌های درون‌گروهی و اندازه کوچک تا بسیار کوچک شبکه‌های بین‌گروهی در میان آنان است. در مجموع میانگین متغیر سرمایه اجتماعی از نظر روستاییان برابر ۳/۳۳ است که از میانه نظری ۳ بالاتر است. براساس آزمون کای‌اسکوئر تیپ پیرسون، ضریب معناداری برای گویه‌های مربوط به متغیر سرمایه اجتماعی در سطح ۹۹ درصد ارزیابی شده است.

جدول ۶. ارزیابی میزان وجود شبکه اجتماعی از دیدگاه روستاییان (درصد)

کای اسکوئر	میانگین وزنی	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	اصلاً	معرف‌ها
۰/۰۰۰	۳/۶۵	۱۷	۴۰/۹	۳۳	۸/۳	۰/۹	میزان تمایل به رفت‌وآمد با اقوام و دوستان و همسایگان
۰/۰۰۰	۳/۵۷	۱۵/۲	۴۰/۹	۳۱/۷	۱۰	۲/۲	میزان راهنمایی اعضای خانواده هنگام نزاع و دعوا از سوی افراد دیگر
۰/۰۰۰	۲/۹۹	۱۷/۴	۲۲/۲	۲۰/۹	۲۰/۹	۱۸/۷	میزان شرکت در جلسه‌های بسیج، شورا، انجمن اولیا، یا انتخابات
۰/۰۰۰	۲/۶۱	۷/۴	۲۰/۳	۱۹/۹	۳۰/۷	۲۱/۶	میزان ارتباط و تعامل با مروجان کشاورزی و شورا و دهیاری و نظایر آن
۰/۰۰۰	۳/۲	۱۴/۲	۳۱/۱	۲۴/۶	۱۷/۵	۱۰/۹	جمع

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

فرایند اجرای طرح هادی روستایی

در فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی نارسایی‌هایی وجود دارد که موفقیت و آثار اقتصادی و اجتماعی این طرح‌ها را در روند توسعه نواحی روستایی محدود ساخته است. اجرای طرح هادی در روستا تلاشی است برای توسعه روستا، چراکه در صورت اجرای گام‌به‌گام مصوبات طرح هادی، روستاها می‌توانند از انزوا خارج شوند و به‌صورت عضو فعال تولیدی در

اقتصاد کشور نقش داشته باشند (شمس‌الدینی، ۱۳۸۷، ۳۹). برای بررسی میزان موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی شاخص و گویه‌هایی تعریف شده که نتایج آن در جدول ۷ آمده است. برای تبیین فرایند اجرای طرح هادی روستایی از چهار زیرمتغیر مسکن روستایی، شبکه معابر روستایی، توزیع خدمات و کاربری اراضی و محیط‌زیست روستا کمک گرفته شد که هر کدام از آنها به کمک گویه‌های زیر تعریف گردید:

- **مسکن روستایی:** شامل تأثیر بر مقاوم‌سازی مسکن روستایی، استفاده از مصالح بادوام و استاندارد، بسترسازی برای صدور سند مالکیت، بهبود الگوی ساخت‌وساز روستایی، افزایش تراکم ساختمانی در روستا، و رعایت ضوابط و مقررات در ساخت‌وسازهای روستایی.
- **شبکه معابر روستا:** شامل تسهیل رفت‌وآمد روستاییان، سهولت دسترسی به محل فعالیت، پوشش بافت کالبدی به وسیله معابر، رعایت ضوابط فنی در طراحی معابر، کیفیت معابر تازه احداث‌شده، و بهسازی معابر فعلی روستا.
- **توزیع خدمات و کاربری اراضی:** شامل جذب امکانات رفاهی جدید در روستا، انتخاب سمت توسعه مناسب، رعایت ضوابط و مقررات در مورد خدمات پیشنهادی، توزیع مطلوب خدمات رفاهی، کیفیت دسترسی به خدمات، توجه به بافت‌های باارزش، و ماندگاری جمعیت بر اثر جذب امکانات.
- **محیط‌زیست روستا:** شامل جمع‌آوری و دفن بهداشتی زباله، مکان‌یابی صحیح صنایع سبک روستایی، دفع و هدایت آب‌های سطحی از سطح معابر روستا، گسترش فضای سبز در روستا، توسعه محدوده گورستان، و تغییر سیمای روستا و زیباسازی محیط. از نظر روستاییان از میان چهار زیرمتغیر (شاخص) اجرای طرح هادی، متغیر شبکه معابر روستایی بیشترین میزان موفقیت را در بعد اجرای طرح با میانگین ۳/۴۴ در محیط روستایی داشته، توزیع خدمات و کاربری اراضی با میانگین ۳/۲۸ توفیق کمتری در مقایسه با سایر عوامل

داشته است. بر اساس آزمون کای اسکوئر تیپ پیرسون ضریب معناداری برای گویه‌های مربوط به متغیر فرایند اجرای طرح روستایی در سطح ۹۹ درصد ارزیابی شده است.

جدول ۷. میزان توفیق در فرایند اجرای طرح هادی روستایی از نگاه روستاییان

کای اسکوئر	میانگین وزنی	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	اصلاً	تعداد گویه‌ها	شاخص‌ها
۰/۰۰۰	۳/۳۹	۱۲/۹	۳۳/۷	۳۴/۶	۱۲/۶	۴/۲	۶	مسکن روستایی
۰/۰۰۰	۳/۴۴	۱۲/۱	۳۷/۶	۳۴/۲	۱۳/۸	۲/۲	۶	شبکه معابر روستایی
۰/۰۰۰	۳/۲۸	۱۱	۳۳/۱	۳۴	۱۷/۳	۴/۶	۷	توزیع خدمات و کاربری اراضی
۰/۰۰۰	۳/۴۳	۱۶/۲	۳۱/۸	۳۳/۱	۱۵	۳/۹	۶	محیط‌زیست روستا
۰/۰۰۰	۳/۳۹	۱۳/۶	۳۴	۳۴	۱۴/۷	۳/۷	۲۵	طرح هادی روستا

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی

نتایج پژوهش - براساس جدول ۸ - که حاصل نظرخواهی از مدیران روستایی (شوراها و دهیاری‌ها) منطقه مطالعه شده درخصوص میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی است، نشان می‌دهد که میزان همکاری مردم در طرح سنددار کردن املاک روستایی با میانگین ۴/۳۳ در بالاترین سطح قرار دارد، که ناشی از نفعی است که از این مشارکت نصیب آنان می‌گردد. در مقابل، میزان آشنایی روستاییان با طرح هادی، و اهداف و روند اجرای آن در پایین‌ترین سطح، یعنی ۳ قرار دارد، که بیانگر اطلاع‌رسانی بسیار ضعیف در مورد طرح و اهداف و روند اجرای آن در جامعه روستایی از سوی سازمان‌های متولی به‌ویژه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی- است.

جدول ۸. بررسی میزان مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی

ردیف	شاخص‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
۱	میزان مشارکت و استقبال از طرح	۰	۰	۵۰	۳۰	۲۰	۳/۷	۰/۰۰۰
۲	روند اطلاع‌رسانی به مردم روستا	۱۰	۱۰	۱۰	۵۰	۲۰	۳/۶	۰/۰۰۰
۳	همکاری مردم در عملیات صدور سند	۰	۰	۰	۶۶/۷	۳۳/۳	۴/۳۳	۰/۰۰۰
۴	همکاری گروه‌های محلی در طرح	۰	۰	۲۰	۴۰	۴۰	۳/۵۶	۰/۰۰۰
۵	میزان آگاهی روستاییان از روند طرح	۰	۳۰	۵۰	۱۰	۱۰	۳	۰/۰۰۰
	مشارکت روستاییان در اجرای طرح هادی	۵/۵	۹/۲	۲۴/۳	۳۷/۹	۲۳/۱	۳/۶۲	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

تحلیل فضایی ارتباط بین سرمایه اجتماعی روستاییان و اجرای طرح هادی روستایی

بین سرمایه اجتماعی روستاییان و فرایند اجرای طرح هادی روستایی رابطه همبستگی مستقیم و شدیدی با مقدار ۰/۳۷۹ در سطح معناداری ۹۹ درصد مشاهده می‌شود، و بیانگر تأثیر مثبت بر فرایند اجرای طرح‌های هادی است. بین سرمایه اجتماعی روستاییان و مشارکت آنان در فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی همبستگی مستقیمی با ضریب ۰/۱۵۸ در سطح معناداری ۹۹ درصد برقرار است. بین مشارکت روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی همبستگی مستقیم و نسبتاً ضعیفی با ضریب ۰/۱۶ در سطح معناداری ۹۰ درصد مشاهده می‌شود. از یافته‌های پژوهش بر اساس جدول ۹ می‌توان نتیجه گرفت که بین سرمایه اجتماعی روستاییان و اجرای طرح‌های هادی در چهار روستا از میان روستاهای مطالعه‌شده (سده، رزدآب، مهرآباد و برآباد) ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد. همبستگی در این روستاها مستقیم و در بعضی موارد نسبتاً کامل است، بدین معنا که با نقش‌آفرینی بیشتر سرمایه

علی اکبر عنابستانی ————— تأثیر سرمایه اجتماعی بر فرایند اجرای طرح های هادی روستایی در ...

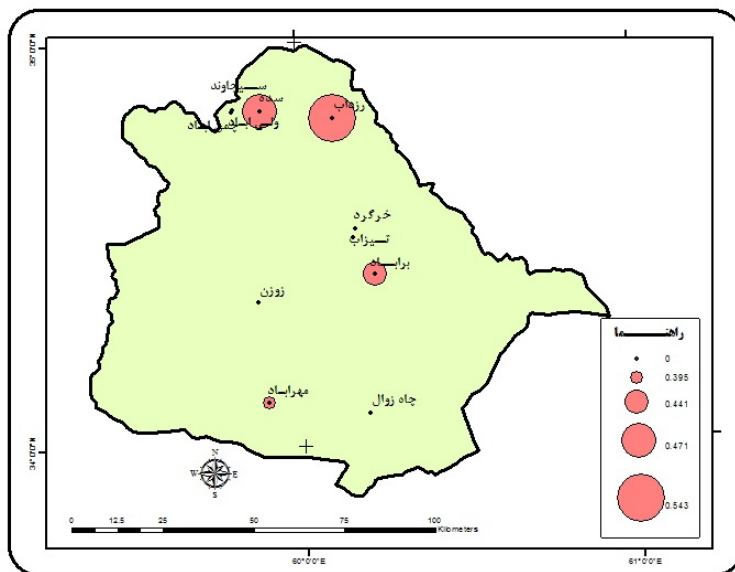
اجتماعی روستاییان، میزان توفیق در فرایند اجرای طرح هادی روستایی در این روستاها افزایش می یابد.

جدول ۹. بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و اجرای طرح هادی روستایی

شرح	سده	چمن آباد	رزدآب	چاهزول	مهرآباد	تیزآب	خرگرد	زوزن	سیجاوند	برآباد	جمع
ضریب همبستگی	۰/۴۷۱	۰/۲۴۴	۰/۵۴۳	۰/۱۸۸	۰/۳۹۵	۰/۲۹۶	۰/۲۷۱	-۰/۲۸۶	۰/۳۲۶	۰/۴۴۱	۰/۳۷۹
سطح معناداری	۰/۰۰۲**	۰/۱۷۸	۰/۰۲*	۰/۵۷۹	۰/۰۴۹*	۰/۳۲۶	۰/۲۷۷	۰/۱۵۷	۰/۳۲۸	۰/۰۰۳**	۰/۰۰۰**

* سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ * سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۱

شکل ۳. توزیع فضایی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و اجرای طرح هادی روستایی

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۱

بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی

برای بررسی میزان تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی روستاییان بر فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی از مدل رگرسیون چندمتغیره استفاده شد. ضریب تعیین $0/189$ در اینجا نشان می‌دهد که رگرسیون خطی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته حدود 19 درصد از کل تغییرات را توجیه می‌کند. در جدول ANOVA مجموع مربعات، درجه آزادی، میانگین مربعات، آماره Fیشر و سطح معناداری رگرسیون گزارش شده است. مقدار P-Value یا همان سطح معناداری برابر $0/000$ است، که از $0/05$ کوچک‌تر است. بنابراین، فرضیه صفر آزمون مبنی بر معنادار نبودن مدل رگرسیون با اطمینان 99 درصد رد می‌شود و مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنادار است.

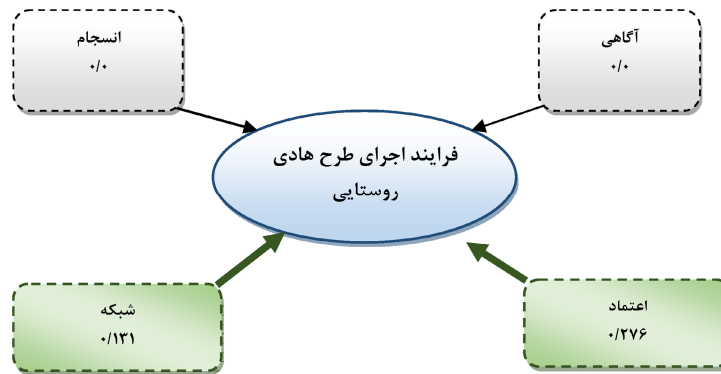
جدول ۱۰. بررسی اثرگذاری سرمایه اجتماعی روستاییان در فرایند اجرای طرح هادی

نتیجه	سطح معناداری	آماره t	ضریب استاندارد (بتا)	ضریب متغیر	متغیرهای مستقل
در مدل معنادار است	$0/000$	$9/517$	-	$2/228$	مقدار ثابت*
در مدل معنادار نیست	$0/733$	$0/341$	$0/025$	$0/016$	آگاهی
در مدل معنادار است	$0/000$	$3/692$	$0/276$	$0/223$	اعتماد
در مدل معنادار نیست	$0/405$	$0/835$	$0/053$	$0/036$	انسجام
در مدل معنادار است	$0/023$	$1/550$	$0/131$	$0/090$	شبکه

*متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

در جدول ۱۰ برای هر یک از پارامترهای مدل رگرسیون، مقادیر برآورد پارامترها، انحراف معیار برآورد پارامترها، برآورد پارامترهای مدل رگرسیون استاندارد شده، آماره t آزمون و سطح معناداری برآورد پارامترها گزارش شده است. نتیجه به دست آمده حاکی از آن است که برای متغیرهای آگاهی و انسجام اجتماعی در روستاها مقدار P-Value بیشتر از $0/05$ است. بنابراین، تأثیر متغیرهای اعتماد و شبکه اجتماعی از دیدگاه روستاییان در مدل معنادار است (شکل ۴).

شکل ۴. اهمیت نسبی شاخص‌های سرمایه اجتماعی تأثیرگذار بر اجرای طرح هادی روستایی
منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

در ادامه با توجه به میزان مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح هادی، روستاها به دو گروه با میزان مشارکت کم و زیاد دسته‌بندی شدند. ضریب تعیین در دو گروه روستا به ترتیب ۰/۱۰۴ و ۰/۳۰۰ به دست آمد که بیانگر این است که متغیر سرمایه اجتماعی بین ۱۰ تا ۳۰ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کند. مقدار P-Value یا همان سطح معناداری برابر ۰/۰۰۰ است، که از ۰/۰۵ کوچک‌تر است. بنابراین مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنادار است. به منظور بررسی مستقل بودن باقی‌مانده‌ها از آماره دوربین واتسون استفاده می‌شود که مقدار آن در گروه با مشارکت کم و زیاد به ترتیب برابر ۱/۸۲۵ و ۲/۱۸۵ است، لذا باقی‌مانده‌ها مستقل از یکدیگرند. با توجه به یافته‌های جدول ۱۱ در مدل با مشارکت کم در سطح معنادار عرض از مبدأ، فقط متغیر میزان اعتماد کمتر از ۰/۰۵ بود، در نتیجه این متغیر در مدل معنادار است. اما در مدل با مشارکت زیاد در سطح معنادار عرض از مبدأ، تمام متغیرها - به جز آگاهی - کمتر از ۰/۰۵ هستند، لذا این متغیرها در مدل معنادارند. بنابراین در هر دو گروه روستا، متغیر اعتماد اجتماعی از دیدگاه روستاییان اهمیت زیادی دارد، در حالی که در گروه روستاهای با مشارکت زیاد، متغیرهای انجام و شبکه اجتماعی نیز اثرگذاری بالایی دارند.

جدول ۱۱. بررسی اثرگذاری سرمایه اجتماعی روستاییان در دو گروه روستاها

گروه	متغیرهای مدل	ضریب متغیر	ضریب استاندارد (بتا)	آماره t	سطح معناداری	نتیجه
مشارکت‌ها	عرض از مبدأ*	۲/۷۳۵	-	۷/۷۶۳	۰/۰۰۰	در مدل معنادار است
	آگاهی	۰/۰۰۴	۰/۰۰۷	۰/۰۶۴	۰/۹۴۹	در مدل معنادار نیست
	اعتماد	۰/۲۲۳	۰/۲۷۰	۲/۴۹۲	۰/۰۱۴	در مدل معنادار است
	انسجام	-۰/۰۸۶	-۰/۱۳۱	-۱/۳۷۱	۰/۱۷۳	در مدل معنادار نیست
	شبکه	۰/۰۶۱	۰/۰۸۷	۰/۷۴۴	۰/۴۵۸	در مدل معنادار نیست
مشارکت‌ها زیاد	عرض از مبدأ*	۱/۵۳۹	-	۵/۰۷	۰/۰۰۰	در مدل معنادار است
	آگاهی	۰/۰۳۴	۰/۰۵۶	۰/۵۶۲	۰/۵۷۵	در مدل معنادار نیست
	اعتماد	۰/۲۴۲	۰/۲۹۸	۳/۱۱۴	۰/۰۰۲	در مدل معنادار است
	انسجام	۰/۱۵۶	۰/۲۲۰	۲/۷۴۹	۰/۰۰۷	در مدل معنادار است
	شبکه	۰/۱۵۷	۰/۲۲۵	۱/۹۹۳	۰/۰۴۹	در مدل معنادار است

*متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش برای بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی روستاییان و میزان موفقیت در فرایند اجرای طرح هادی روستایی براساس داده‌های حاصل از نظرسنجی از آنان، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج آزمون نشان می‌دهند که در مجموع ارتباط نسبتاً قوی با ضریب ۰/۳۷۹ بین سرمایه اجتماعی روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در منطقه مطالعه شده وجود دارد. بررسی میزان تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی روستاییان در میزان موفقیت فرایند اجرای طرح‌های هادی روستا در منطقه مطالعه شده، نشان می‌دهد که متغیر سرمایه اجتماعی روستاییان بر اجرای طرح هادی روستایی تأثیر مثبت دارد و از میان شاخص‌های آن، نقش متغیر اعتماد اجتماعی با اثرگذاری ۲۷/۶ درصد بیشترین است، و متغیر شبکه اجتماعی با ۱۳/۱ درصد کمترین میزان تغییرات متغیر وابسته را توجیه می‌کند. با توجه به میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی از نگاه دهیاران، پس

از گروه‌بندی روستاییان به دو گروه با مشارکت کم و زیاد، تفاوت معناداری در میزان اثرگذاری سرمایه اجتماعی روستاییان مشاهده گردید. در گروه روستاهای با مشارکت پایین، فقط شاخص اعتماد اجتماعی معنادار است، در حالی که در گروه روستاهای با مشارکت زیاد شاخص‌های اعتماد، انسجام و شبکه اجتماعی معنادارند و ۳۰ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. در نهایت، می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی روستاییان تأثیر زیادی در میزان موفقیت فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در منطقه مطالعه شده دارد و فرضیه تحقیق تأیید می‌شود. مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی برای بهبود سرمایه اجتماعی روستاییان و افزایش مشارکت آنان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستا و دستیابی به توفیق بیشتر در این زمینه، عبارت‌اند از:

- تقویت سرمایه اجتماعی روستاییان با افزایش میزان اعتماد اجتماعی آنان؛ ارتقای آگاهی‌های‌شان از حقوق، توانمندی‌ها و استعداد‌های خود و مزایای مشارکت در جامعه از طریق آموزش و رسانه‌های ارتباط جمعی؛ و بسترسازی برای ایجاد و تقویت تشکل‌ها و نهادهای مدنی در روستا.
- تدوین طرح‌ها و برنامه‌های توسعه روستایی براساس نیازها و اولویت‌های روستاییان و تشویق آنان به مشارکت در این طرح‌ها و فرایند توسعه.
- اولویت‌بخشی به برخی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی، که فاقد اندازه مناسب‌اند.
- آگاهی اجتماعی درخصوص آثار و کارکرد نهادها و تشکل‌ها اندک است و سازمان‌های مردمی در منطقه برای الگوسازی نیز معدودند. بنابراین، آموزش و معرفی آثار و کارکردهای مثبت و تجربیات کشورهای مختلف و سازمان‌های مردمی موفق ضرورت دارد. این امر از طریق انتشار نشریات برای روستاها از سوی سازمان‌های مختلف در حیطه کارکرد خود می‌تواند در توسعه روستایی مؤثر باشد.

- برگزاری کارگاه‌های آموزشی در زمینه آشنایی با فرایند تهیه، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی روستایی و نحوه مشارکت روستاییان در آن به همراه ظرفیت‌سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت عمومی آنان.
- افزایش آگاهی مردم از حقوق مدنی و شهروندی‌شان برای کاهش و تحدید قدرت دولت در خصوص دخالت در امور نهادها و تشکل‌های مردمی و دفاع از حقوق شهروندی در برابر جبر قدرت فرافردی.
- بهره‌گیری از نهادهای محلی که با توجه به شناختی که از مردم و منطقه دارند، می‌توانند زمینه اجرای بهتر طرح را در منطقه ایجاد کنند و تسهیل‌کننده روند توسعه در منطقه باشند.
- در کنار بسترسازی برای افزایش مشارکت روستاییان در مرحله اجرا و نگهداری طرح هادی روستایی، اقدامات زیر از سوی نهادهای ذی‌ربط می‌تواند به‌عنوان تسهیل‌کننده عمل کند:
 - الف) طرح هادی پیشنهادی مورد قبول روستاییان باشد.
 - ب) اجرای طرح هادی از نیازهای اساسی اهالی روستا باشد.
 - ج) روستاییان از نتایج مثبت اجرای طرح هادی روستایی آگاه باشند.
 - د) مشارکت روستاییان در این مرحله نباید به مشارکت مالی آنان یا استفاده از نیروی کارشان تفسیر شود.
 - ه) رعایت مقررات فنی در اجرای طرح هادی روستایی الزامی است.
 - و) همکاری مردم و سازمان‌های محلی در روستا - از قبیل دهیاری‌ها - با مسئولان و کارشناسان اجرای طرح هادی روستایی ضرورت دارد.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ بریمانی، فرامرز؛ اسکندری ثانی، محمد؛ رمضان‌پور، صغری، ۱۳۸۹، بررسی تطبیقی سرمایه اجتماعی در روستاهای ادغام‌شده در شهر و روستاهای مستقل تریقان و رزق‌آباد کاشمر، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۱ (پیاپی ۴۹)، صص. ۶۲-۴۳.
- ازکیا، مصطفی و ایمانی جاجرمی، حسین، ۱۳۸۴، بررسی جامعه‌شناختی عوامل کارایی شوراهای اسلامی شهر، نامه علوم اجتماعی، سال ۱۱، شماره ۴ (پیاپی ۲۶)، صص. ۶۴-۳۳.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا، ۱۳۸۳، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، نشر نی، تهران.
- استاندارداری خراسان رضوی، ۱۳۹۱، آخرین وضعیت تقسیمات کشوری شهرستان خواف، استانداری خراسان رضوی، مشهد.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی خواف، ۱۳۹۱، وضعیت طرح‌های هادی روستایی در شهرستان، روابط عمومی بنیاد مسکن، خواف.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹، دستاوردهای پژوهش و فناوری بنیاد مسکن و شرکت‌های تابعه، روابط عمومی بنیاد مسکن، تهران.
- پاتنام، روبرت، ۱۳۸۰، دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه محمدتقی دلفروز، چاپ اول، انتشارات دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور، تهران.
- حسن‌نژاد، مریم؛ کهنسال، محمدرضا؛ و قربانی، محمد، ۱۳۹۰، عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در گروه‌های توسعه روستایی: مطالعه موردی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن در خراسان جنوبی، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۴، شماره ۲، صص. ۹۱-۷۳.
- رضایی، روح‌الله، ودادی، الهام و مهردادوست، خدیجه، ۱۳۹۱، بررسی عوامل تأثیرگذار بر مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری حوزه آبخیز خمارک (مطالعه موردی: روستای ده‌جلال)، مجله پژوهش‌های روستایی، سال ۳، شماره ۱، صص. ۲۲۱-۱۹۹.
- رضوانی، محمدرضا، ۱۳۹۰، برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، چاپ چهارم، نشر قومس، تهران.
- رهنما، محمدرحیم، ۱۳۷۵، ارزیابی طرح‌های بهسازی روستایی در خراسان، جهادسازندگی استان خراسان، مشهد.

- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ و حجازی، الهه، ۱۳۹۰، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، انتشارات آگاه، تهران.
- سعیدی، عباس، ۱۳۷۹، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، تهران.
- سوری، علی، ۱۳۸۴، سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۶۹، صص. ۸۷-۱۰۸.
- شادی‌طلب، ژاله و حجتی کرمانی، فرشته، ۱۳۸۸، فقر و سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۸، صص. ۳۵-۵۶.
- شارع‌پور، محمود، ۱۳۷۲، بازتاب اقتصادی - اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در روستاهای استان آذربایجان شرقی، ماهنامه جهاد، سال دوازدهم و سیزدهم، شماره ۱۵۷ و ۱۶۴ و ۱۶۵.
- شریفیان ثانی، مریم، ۱۳۸۰، سرمایه اجتماعی؛ مفاهیم اصلی و چارچوب نظری، فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال یک، شماره ۲، صص. ۵-۱۸.
- شمس‌الدینی، علی، ۱۳۸۷، آثار اجرای طرح هادی در کاهش مهاجرت‌های روستایی؛ مورد مطالعه: روستای فهلیان - شهرستان ممسنی، فصلنامه مسکن و انقلاب، شماره ۱۲۱.
- شمشاد، معصومه و ملک‌محمدی، ایرج، ۱۳۸۶، نقش مشارکت مردم در طرح‌های آب‌بهداری، مجموعه مقالات چهارمین همایش ملی علوم و مهندسی آب‌بهداری ایران (مدیریت حوزه‌های آب‌خیز)، تهران، صص. ۱۱۹-۱۱۱.
- شهبازی، اسماعیل، ۱۳۸۹، درآمدی بر آسیب‌شناسی توسعه روستایی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- طوسی، محمدعلی، ۱۳۷۲، مشارکت، مرکز آموزش مدیریت دولتی، تهران.
- عظیمی، نسرين و جمشیدیان، مجید، ۱۳۸۴، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی - مطالعه موردی: غرب گیلان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، صص. ۲۵-۳۴.
- عفتی، محمد، ۱۳۷۱، بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- عنبری، موسی و حسنونند، احسان، ۱۳۸۹، رابطه فرهنگ پدرسالاری و مشارکت سازمان‌یافته زنان در مدیریت روستایی، مجله روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۴۹، صص. ۱۵۳-۱۳۱.
- غیور مداح، منصوره، ۱۳۸۴، ارزیابی اثربخشی طرح‌های هادی بر توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد.

علی‌اکبر عنابستانی _____ تأثیر سرمایه اجتماعی بر فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در...

قاسمی، محمدعلی، ۱۳۸۴، بررسی عوامل اجتماعی - اقتصادی مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی؛ مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان کاشان، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۸، شماره ۴، صص. ۷۹-۱۱۲.

کلانتری، خلیل، ۱۳۸۲، سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان تربت‌حیدریه، ۷۹-۱۳۶۵، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۳، صص. ۴۱-۵۴.

کلمن، جیمز، ۱۳۷۷، بنیادهای نظریه اجتماعی، مترجم: منوچهر صبوری، نشر نی، تهران.

کوثری، مسعود، ۱۳۷۴، بررسی تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان در فعالیت‌های عمرانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

کیانی، اکبر و میرزاپور، سلیمان، ۱۳۸۸، بررسی افتراق فضایی - مکانی در ابعاد سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی شهرستان خرم‌آباد)، مجله علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی، سال نهم، شماره ۲۸، صص. ۱۴۷-۱۲۵.

لقایی، حسنعلی؛ بهمن‌پور، هومن و زعیمدار، مژگان، ۱۳۸۶، تهدیدها و فرصت‌های مشارکت مردمی در مدیریت زیست‌محیطی مناطق تحت حفاظت در ایران، فصلنامه جنگل و مرتع، سال ۱۹، شماره ۷۶ و ۷۷، صص. ۸-۱۹.

ماجدی، سیدمسعود و لهسایی‌زاده، عبدالعلی، ۱۳۸۶، بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی؛ مطالعه موردی در روستاهای استان فارس، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۹، شماره ۴، صص. ۹۱-۱۳۵.

مبشری، محمد، ۱۳۸۷، سرمایه اجتماعی چیست؟، روزنامه همشهری، سال ۱۶، شماره ۴۶۷۹، صص. ۱۶. محمودیان، حسین، ۱۳۷۱، بررسی میزان و علل مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی، تهران.

مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱، شناسنامه آبادی‌های کشور، شهرستان خواف در سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰، تهران. مطیعی لنگرودی، سیدحسن و یاری، ارسطو، ۱۳۸۹، حفاظت محیط‌زیست و برنامه‌ریزی توسعه فیزیکی روستا با تأکید بر ارزیابی طرح‌های هادی روستایی، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۱، شماره پیاپی ۳۹، شماره ۳، صص. ۴۵-۶۰.

مطیعی لنگرودی، سیدحسن، ۱۳۷۶، جغرافیای اقتصادی ایران (کشاورزی)، انتشارات جهاد دانشگاهی، مشهد.

مظفر، فرهنگ؛ حسینی، سیدباقر؛ سلیمانی، محمد؛ ترکاشوند، عباس و سرمدی، علی‌اکبر، ۱۳۸۷، ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط‌زیست روستاهای ایران، مجله علوم محیطی، سال ۵، شماره ۳، صص. ۱۱-۳۲.

منظور، داوود و یادی‌پور، مهدی، ۱۳۸۷، سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی، فصلنامه راهبرد یاس، شماره ۱۵، صص. ۱۴۰-۱۶۲.

موسوی قهدریجانی، محمد، ۱۳۷۴، ارزشیابی اثرات اجتماعی طرح‌های بهسازی روستایی استان اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی.

وثوقی، منصور، ۱۳۶۷، گزارش بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در استان همدان، وزارت جهاد سازندگی، تهران.

یزدان‌پناه، لیلا، ۱۳۸۶، موانع مشارکت شهروندان تهرانی، فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۷، شماره ۲۶، صص. ۱۰۵-۱۳۰.

Adam, Frane and Roncevic, Borut, 2003, **Social Capital: Recent debates and research trends**, Social Science Information, 42, PP. 155-183.

Ahlerup et al., 2009, **Social Capital vs Institutions in the Growth Process**, European Journal of Political Economy, 25, PP. 1-14.

Bankston, Carl L. and Zhou, Min, 2002, **Social Capital as a Process: The meanings and problems of a theoretical metaphor**, Sociological Inquiry, 72, PP. 285-317.

Bartolini, S. & Bonatti, L., 2008, **The Role of Social Capital in Enhancing Factor Productivity: Does its erosion depress per capita GDP?**, Journal of Socio-Economics, No. 37, PP. 1539-1553.

Filizm G., 2003, **From Migrant Social Capital to Community Development: A relational account of migration, remittances and inequality**, Ph.D., Princeton University.

Kenny M., 2005, **Participation in Development: The Question, Challenges and Issues a Symposium Background Paper**, Social Sciences, Adult & Community Education, ID Code:233.

Landry, R., Amara, N., & Lamari, M., 2000, **Does Social Capital Determine Innovation? To What Extent?**, 4th International Conference on Technology, Policy and Innovation, Curitiba, Brazil, August 28-31.

- Lazega, Emmanuel and Pattison, Phillipa E., 2001, **Social Capital as Social Mechanisms and Collective Assets: The example of status auctions among colleagues**, In: Social Capital: Theory and Research, edited by Ronald Burt, New York, PP. 185-208.
- Montgomery, J., 2000, **Social Capital as Policy Resource**, Policy sciences, 33, PP. 227-243.
- Nummela, O., Sulander, T., Rahkonen, O., Karisto, A. & Uutela, A., 2008, **Social Participation, Trust and Self-rated Health: A study among ageing people in urban**, Semi-urban and rural settings, Health & Place, No. 14, PP. 243 - 253.
- Özerol, G., Newig, J., 2008, **Evaluating the Success of Public Participation in Water Resources Management: Five Key Components**, Journal of Water Policy, Vol. 10, PP. 639-65.
- Ranjan, B.S., 2008, **A New Way to Link Development to Institutions**, Policies and geography policy, Issues in international trade and commodities study series, No. 37.
- Reed, M.S., 2008, **Stakeholder Participation for Environmental Management: a Literature Review**, Biological Conservation, Vol. 141, PP. 2417- 2431.
- Ruben, R., & Lerman, Z., 2005, **Why Nicaraguan Peasants Stay in Agricultural Production Cooperatives**, Discussion Paper No. 13.04, Available at: <http://departments.agri.huji.ac.il/economics/lerman-why.pdf>. (April 2006).
- Stefano, L., 2010, **Facing the Water Framework Directive Challenges: A Baseline of Stakeholder Participation in the European Union**, Journal of Environmental Management, Vol. 91, PP. 1332-1340.
- Szreter, Simon, 2000, **Social Capital, the Economy, and Education in Historical Perspective**, In: Social Capital: Critical Perspectives, edited by Tom Schaller, PP. 56-77, Oxford: Oxford University Press.
- Tiepoh, M & Reimer, B., 2004, **Social Capital, Information Flows, and Income Creation in Rural Canada: a cross-community analysis**, Journal of Socio-Economics, 33, PP. 427-448.
- Titeca, K. & Vervisch, T., 2008, **The Dynamics of Social Capital and Community Associations in Uganda: Linking Capital and its Consequences**, World Development, 36, PP. 2205-2222.
- Westerlund, M. & Svahn, S., 2008, **A Relationship Value Perspective of Social Capital in Networks of Software SMEs**, Industrial Marketing Management, 37, PP. 492-501.